

LBRIS

We know
books

George Apostoiu

DIPLOMAȚI ROMÂNI

Puterea reală, puterea aparentă

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

E I K O N

București, 2023

Nicolae Titulescu.....	21
În politica externă nu se improvizează	21
Anexe	41
Grigore Gafencu	87
O viziune românească despre pace și război.....	87
Anexe	109
Corneliu Mănescu, un aristocrat de stânga	127
Anexe	132
Valentin Lipatti: Ieșirea din fantasmele războiului.....	151
Anexă	161
Mircea Malița	173
Logica în diplomație.....	173
Anexe	183
Adrian Năstase	199
Confesiuni așteptate	199
Anexe	216
Primăvara de la Praga, iarna de la București	221
Anexe:	242
Cum scriem istoria?	255
De același autor	269

Condiția diplomației

Imaginea pe care o sugerează dinafară diplomația este a unui domeniu privilegiat și elitist. Ceea ce este adevărat până la un punct... istoric. Practicată de nobili cu influență la curțile imperiilor, în secolul XIX, libertatea de acțiune în această politică oficială era considerabilă. Pe când era reprezentant diplomatic al Prusiei la Petersburg, Bismarck i-a surprins pe colaboratori când le-a împărtășit planurile lui de a-i unifica pe germanii în jurul Prusiei. I-a reușit, după cum se știe, făurind Germania. Abil, prevăzător, ipocrit, imoral de geniu cum l-au socotit unii, considera că puterea i-a fost dată de Dumnezeu pentru a conduce. Autoritar și abuziv, el încheie cu țarul un „tratată de reasigurare” prin care erau recunoscute drepturile Rusiei în Peninsula Balcanică. În ce ne privește, să reținem că Bismarck îl îndemnă pe Gorceakov, ministrul rus de externe, să declare război Turciei „și-i recomandă să nu aibă prea multe scrupule față de România”. (Dumitru Almaș *Otto Bismarck, 1815-1898*, în vol. *Diplomați iluștri, 1970*).

După fiecare război, marile puteri încercau să pună ordine în raporturile lor prin tratate de pace sau înțelegeri mai mult sau mai puțin ortodoxe.

*

Diplomația nu este practică de înger. De aceea, nu poate – nu trebuie – să fie lăsată să se manifeste în afara normelor, principiilor, adică a justiției. Mult lăudatul Cezar conducea Roma antică după un precept eronat: „Pentru a domni îți este îngăduit să-ți încalci credința”. Gândire cu atât mai surprinzătoare cu cât romanii vor inspira

hotărâtor, prin gândirea lor juridică, codurile napoleoniene de mai târziu și filozofia științei dreptului de azi.

Norme în relațiile dintre state gândite de înțelepți și impuse de cei mai puternici au existat încă din Antichitate. Cu adevărat produs al unui proces de consultare, de dialog și de înțelegere pot fi socotite *Carta ONU* (1945), cele două *Convenții de la Viena* în probleme diplomatice (1961) și consulare (1963) și *Declarația privind principiile care guvernează relațiile reciproce dintre statele participante cu privire la relațiile europene*, parte integrantă a *Actului final* al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa semnat la 1 august 1975 de șefii de stat și de guvern europeni și ai Statelor Unite și Canadei. Până la prăbușirea regimurilor de guvernare comunistă din Europa de Est, decalogul principiilor convenite în *Actul final* a fost respectat în totalitatea lui. Apoi, paradigma a fost schimbată. Astăzi principiul non-ingerinței în treburile unui stat este ignorat, chiar blamat; de asemenea, s-a socotit posibil ca atribuții ale suveranității să fie transferate alianțelor politice, militare sau economice.

*

Considerată de unii teoreticieni știință a raporturilor internaționale, de alții artă a negocierilor, diplomația este construită nu doar pe principii de drept, ci și pe cultură, cultură politică, respect mutual, forță de persuasiune, tact și curtoazie. În expresia ei cea mai nobilă, diplomația este o artă a pregătirii și salvării păcii. Circulă poncife care fixează o imagine distorsionată sau tulbure a acestei profesii elitiste: capacitatea de a ascunde adevăratele intenții, spionarea adversarilor, iscusința de a înșela, facilitarea urzelilor politice etc. Ca orice activitate umană, diplomația poate pregăti succesul, dar nu este lipsită de erori, de eșecuri. Acte de mare virtute stau alături de gesturi ignobile, istoria diplomației, parte a istoriei, nu este doar opera unor vizionari. Talleyrand,

socotit cel mai abil diplomat francez, își rotunjise frumusețea averea din mita pe care o lua de la orgolioșii prinți prusaci pentru a le înlesni audiențele la atotputernicul împărat în slujba căruia se afla. Dar, coruptul Talleyrand a salvat Franța la Congresul de la Viena (1814-1815), conclavul puterilor europene, Rusia, Anglia, Austria, Prusia, întrunit pentru a exploata eșecul războaielor napoleoniene și a îngropa Franța. Talleyrand a pledat și a apărat principiul legalității în raporturile dintre state, strategie abilă întrucât logica ei era greu de refuzat chiar și de către învingători. În acest fel, marele diplomat a asigurat recunoașterea integrității statale a Franței învinse. Să nu se creadă că uitase politica lui Napoleon!

*

Diplomația, în toate timpurile, a oferit motive surprinzătoare și inedite pentru cercetarea istorică. Au existat evenimente care au anticipat evoluții spectaculoase pe care diplomații le-au sesizat la timp. Iată un exemplu: după războaiele napoleoniene – revenim, deci, la acest timp -, Austria reprezenta forța lumii germanice, puterea Prusiei se va manifesta cu câteva decenii mai târziu. Datorăm diplomaților o informație hazlie, dar prețioasă: la prima vizită la Viena în calitate de șef al Prusiei, Bismarck a fost primit de cancelarul Metternich, în cămașă! Socotit *spiritus rector al lumii germanice*, arogantul cancelar al unui imperiu ce trăia din combinații și baluri mai degrabă decât din puterea armată, nu a găsit de cuviință să renunțe nici măcar la fumat. Gestul leza nu doar protocolul, ci orgoliul unui german! Nemulțumit, Bismarck și-a scos redingota și și-a aprins țigara. Atrăgea, astfel, atenția că trebuie să i se acorde un tratament civilizată. Biata Austrie, nu peste mult timp avea să plătească scump aroganța imperială!

*

Frontiera între politică și diplomatie dispare atunci când prima, politica, este una națională, iar a doua, diplomația, servește obiectivele politicii. Ca să fie națională, o politică trebuie să asigure independența statului. Ca să fie eficientă, diplomația trebuie să reprezinte un stat independent. Diplomația românească a trebuit să răstoarne această ordine, acțiunea politică la capătul căreia apare statul suveran precede obținerea independenței. Un astfel de drum, dificil și plin de sacrificii, l-au parcurs mai toate statele mici, altele decât cele care, în Evul Mediu, și-au așezat puterea pe războaie și cuceriri. Independența nu este un cadou, suveranitatea nici atât.

Diplomația românească modernă este legată de gândirea și acțiunea pașoptiștilor în cea mai mare parte tineri cu studii la Paris, unii chiar participanți, precum Bălcescu, la Revoluția franceză. Cunoscând forța de influență a Franței, revoluționarii români, obligați de Poartă să trăiască în exil după eșecul Revoluției, militau de la Paris pentru crearea unui curent favorabil unirii și independenței. În acest scop, ei au scos la Paris, în 1851, publicația *Republica Română*. Autoritățile franceze interzic apariția revistei la Paris așa încât românii se văd nevoiți să o scoată, după doi ani, la Bruxelles. Tot răul spre bine, românii își vor intensifica acțiunile de influență în rândul personalităților marcante franceze din mediul intelectual câștigând simpatia unor istorici ca Edgar Quinet, Jules Michelet, Paul Bataillard, J. A. Vaillant și mulți alții. Relațiile pe care le avea poetul-diplomat Vasile Alecsandri în mediul cultural francez, autoritatea și prestigiul lui vor fi puse în folosul cauzei românești. Împunător de domnitorul Al. I. Cuza, Alecsandri îi face o vizită împăratului Napoleon al III-lea căruia îi obține agrementul pentru reprezentarea diplomatică a Principatelor în Franța. Alecsandri scria entuziast în 1859: „Presa franceză, mai presus decât toate celelalte organe străine, a dat consistență puternică ideii mântuitoare a Unirii, impunând diplomației europene voința noastră națională.

Ea a aclamat îndoita alegere confirmată de puteri: într-un cuvânt, la toate împrejurările mari și grele, noi am găsit în presa franceză un avocat elocvent și un sprijin luminat”. (Cornelia Bodea *Din acțiunea de pregătire a agenției diplomatice de la Paris. Înființarea biroului de corespondență - 1/13 ianuarie 1860, în Studii nr.6,XIII, 1960*). Ion Ghica, prin acele documentate și fascinante *Scrisori către Vasile Alecsandri* completează autoritar tabloul intelectual și politic al vieții românilor în veacul punerii temeliiilor statului românesc. Dar, nici recunoașterea, nici tratamentul de egalitate nu au fost recompense, ci câștiguri meritate după bătălii inteligent duse în momente cruciale. Despre această mare acțiune diplomatică inițiată în vremea când Principatele Române nu aveau instituții (reprezentanțe) diplomatice, istoricul Dan Berindei evidențiază în vol. *Din începuturile diplomației românești moderne* (Editura Politică, 1965) meritele unui revoluționar adesea uitat: „...importantă a fost misiunea lui Ștefan Golescu, care, după ce a trecut prin Berlin, s-a dus la Paris pentru a conlucra cu Alecsandri în calitate de reprezentant al Țării Românești. El a pledat în fața conducătorilor Prusiei pentru „legalizarea” îndoitei alegeri, iar la Paris a avut întrevederi cu Morny, fratele vitreg al lui Napoleon al III-lea, cu prințul Napoleon, cu Benedetti, unul dintre cei mai de seamă diplomați ai Franței, și cu Talleyrand, fostul comisar francez în Principate (sic!). Totodată, Ștefan Golescu l-a vizitat și pe Kiseleff, iar apoi s-a întâlnit și cu Cavour, primul ministru al Sardiniei”. Am reprodus acest pasaj pentru a se înțelege – iar istoricul Dan Berindei scrie documentat – că, la pregătirea condițiilor pentru crearea României moderne, cauză veche a românilor, contribuția intelectualilor a fost esențială. Ei au obținut sprijin din afară atât de necesar știind să se folosească de interesele europene în fracturarea puterii Porții Otomane. Cea mai interesată dintre puterile europene s-a dovedit, în final, Franța care a înțeles că, un stat

Poporul suveran, visul prăbușit al lui Bolintineanu.

Pentru o scurtă perioadă, din 12 mai până în 11 iulie 1861 Dimitrie Bolintineanu a fost ministru de Externe al Principatelor Unite. Implicarea lui în diplomatie este veche și în întregime legată de lupta de emancipare politică și socială a românilor. În 1848, din iunie până în septembrie, el conduce revista *Poporul suveran* și pare să fie autorul articolului program (nesemnat) în care anunța că ziarul „se va ridica cu energie contra tiraniei”. Obișnuim să legăm Revoluția noastră pașoptistă de cea franceză, așa cum o fac și alte popoare. Este corect. Dar în ceea ce ne privește, „tirania” noastră nu era și „tirania” francezilor. Suveranitatea pentru români, ca și pentru bulgari, sârbi, greci, cehi, slovaci era o misiune istorică, de justiție, diferită de cea a francezilor; aceștia aveau un stat puternic, autoritar, iar când au luat cu asalt Bastilia aveau să scoată din pușcărie doar șase-șapte năpăstuiți. Cauza românilor însemna, înainte de toate, cum chiar publicația *Poporul suveran* - la care au scris Bălcescu și Gr. Alexandrescu - o definea „unirea provinciilor române și tot ce va putea duce România la fericire și mândrie”. Bolintineanu este prins cu întreaga lui energie în slujirea acestui ideal. În anul începerii războiului din Crimeea, 1854, el publică la Paris *Les Principautés Roumaines*, carte devenită document al eforturilor românilor pentru pregătirea recunoașterii pe plan extern a Unirii. Deși era adept al luptei revoluționare, în *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, Bălcescu recurge la tratatele internaționale existente la acea vreme pentru a convinge marile puteri să recunoască dreptul românilor de a se reprezenta pe ei înșiși în relațiile cu alte state, de a avea reprezentanțe diplomatice proprii și nu să fie reprezentați de Poartă. El invocă o culegere de tratate

internațională, *Recueil des traités*, publicată de juristul german Georg Friedrich von Martens la 1783, pentru a convinge că statutul de suzeranitate nu este un obstacol în manifestarea acestui drept. Demersul pornea de la faptul că marile puteri deschiseseră deja în Principate agenții consulare și diplomatice care aveau ca misiune protejarea intereselor lor comerciale și economice. Bălcescu: „Țara Românească este un stat suveran, și un tractat de protecție, un tribut, o alianță nepotrivită și chiar supremația (dacă este un drept de gînte în Europa) nu-i pot lua suveranitatea când ea are dreptul d'a se governa, de a-și da legi, d'a face tractate de pace și război și încă d'a fi reprezentată din afară”.

Bătălia pentru independență este dusă pe toate planurile. La 11 septembrie 1851, Dumitru C. Brătianu semnează actul de adeziune la Comitetul Democratic European, organism care susținea, printr-o campanie de presă și memorii adresate cancelariilor de la Londra și Paris, mișcarea de emancipare statală a românilor. Odată dobândită, independența nu este pusă la adăpost. Într-o scrisoare din 1 noiembrie 1884 trimisă lui Alecsandri de la Ghergani, Ion Ghica își aducea aminte că baronul Rukman, consul general al Rusiei în Țara Românească cerea, în 1838, ca în *Regulamentul organic* să se prevadă aprobarea „curții protectoare și suzerane”. Adică Înalta Poartă. Trocurile făcute de marile puteri pe seama Principatelor au fost multe.

O privire din exterior a evoluțiilor din Principatele Române și din Balcani o oferă istoricul american Keith Hitchins, autor al unor volume scrise după vizite documentare în țara noastră și al contactelor cu mediile universitare și academice. Lista lucrărilor sale este impresionantă. În România au fost traduse *Ortodoxie și naționalitate*, *Afirmarea națiunii*. *Mișcarea națională românească din Transilvania*. *Românii*. Două dintre concluziile lui atrag atenția: procesul de modernizare la noi s-a făcut prin limitarea puterii Bisericii în stat, adică

desprinderea de Răsărit, de Bizanț și, respectiv, schimbarea statutului de dependență de Poarta Otomană, sprijinit de Occident, s-a realizat de către elitele formate aici. Procesul a fost unul de „integrare”, nu de „occidentalizare”, iar această diferență, această realitate, a avut drept consecință, continuarea diferențelor între modernitate după modelul european și conservarea, accentuarea chiar, a ruralismului. „procesul a căpătat o formă palpabilă în anii '30 ai secolului al XIX-lea, când a luat naștere o nouă elită politică și intelectuală. Educați în Occident și profund tulburați de neconcordanțele observate de ei între progresul material și dinamismul intelectual din țările apusene, pe de o parte, și înapoierea aparent de nerezolvat de acasă, pe de altă parte, membrii acestei elite și-au propus să stimuleze gândirea oamenilor și să reformeze instituțiile. În deceniile următoare, ei au căutat să-și realizeze obiectivele în dauna moștenirii ortodoxe răsăritene a românilor. În timp ce aceștia au adoptat o concepție urbană, comercială de viață, tradițiile religioase și populare ale veacurilor anterioare au continuat să însuflețească țărănimea și pe ceilalți membri ai lumii rurale. Această separație va avea consecințe profunde, adâncirea prăpastiei materiale și spirituale dintre oraș și sat și dintre elită și masa populației nefiind cea din urmă”. (*Românii, 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 2013). În mare, dar în mare, așa stau lucrurile. Se face o mică nedreptate Bisericii, proiectată parcă pentru totdeauna în plan secund. Contemporanietatea nu o confirmă.

*

Misiunea politicianilor și diplomaților, în totalitate intelectuali, pentru recunoașterea Unirii, a Independenței și a Statului suveran trebuia dusă abil pentru evitarea compromiterii șanselor pe care românii le aveau după Revoluția din 1848. La 9/21 mai 1877, Mihail Kogălniceanu,

ministrul de Externe declară în Adunarea Deputaților: „Trebuie să dovedim că reclamăm independența pentru că și noi ca națiune avem dreptul să trăim cu viața noastră. Când toată Europa predică sentimentele de justiție, este cu drept ca aceste sentimente să se răspândească și asupra noastră și să ne lase să trăim cu viața noastră proprie, răspunzând numai pentru greșelile noastre, și primind chiar pedepse pentru greșelile noastre, iar nu pentru ale altora. Trebuie să arătăm Europei că nu voim ca noi care, în timp de 20 de ani, am luptat și am dat un avânt de progres și de civilizațiune acestei națiuni, nu voim să vedem acest travaliu al nostru ca să fie pus în cumpănă afară din hotarele noastre”. Strategic, Kogălniceanu avea dreptate. Numai că istoria nu este întotdeauna după cum vrea poporul. Să ne oprim la două momente din drumul parcurs pentru dobândirea suveranității României pentru a se vedea cât de greu poate fi cucerit, menținut și apărat acest drept. Și pentru a se înțelege – aviz amatorilor de iluzii – cât de ușor poate fi pierdut.

A fost esențial sprijinul lui Napoleon al III-lea dat Unirii și lui Alexandru Ioan Cuza. Acesta a luat amploarea unei legende istorice. Nimic împotriva să-l recunoaștem fie și în această condiție. Dubla alegere, la Iași și București, a lui Cuza s-a bucurat de sprijinul direct al împăratului francez. Peste șapte ani, însă, același Napoleon al III-lea îl părăsește pe Cuza și face jocul „monstruoasei coaliții”, condusă de I. C. Brătianu, pentru aducerea în țară a unui principe străin. Explicația unora dintre istorici care consideră că detronarea a fost impusă de apropierea sfârșitului mandatului lui Cuza și că o nouă aprobare a Unirii de către marile puteri era incertă poate - trebuie - să fie amendată. Rezultatul alegerilor din 1857, majoritar în favoarea Unirii, este confirmat la Congresul de la Paris de peste un an în formularea *Principatele unite Moldova și Valahia. (Principautés unies de Moldavie et de Valachie)*. Formularea o găsim și la istoricul Jean Nouzille, în volumul *La Moldavie. Histoire tragique d'une région*

européenne (2004). Această sintagmă este cheia juridică de care, dacă Franța dorea, ar fi putut să impună alegerea unui (nou) domn român, nu străin. Or, împăratul Napoleon al III-lea a trecut de partea adversarilor lui Cuza. Eliminarea domnitorului s-a făcut nu doar cu aprobarea, ci și cu sprijinul Franței.

Un alt episod al luptei pe care diplomația românească a trebuit să o ducă este cel pentru recunoașterea independenței. Acest drept nu numai că a fost pus în cumpănă, dar a și fost condiționat cinic la Congresul de la Berlin din 1/13 iunie – 1/13 iulie 1878. Marile puteri, Germania prusacului Bismarck îndeosebi, au legat recunoașterea independenței - obținută prin participarea la victoria războiului ruso-turc - de acordarea de drepturi civile și politice străinilor de altă religie. Aceasta presupunea schimbarea Constituției României abia adoptată, mai precis a art. 7, cu care se mândrea regele Carol. Prevăzând dificultățile prin care urma să treacă tânărul stat independent, românii își luaseră un răgaz de zece ani pentru a acorda depline drepturi economice străinilor. Presiunea marilor puteri de schimbare a Constituției confirmă pericolul de care se fereau. Totuși, după dezbatere, Parlamentul acceptă o amendare parțială a legii fundamentale. Germania nu este mulțumită și cere respectarea *ad litteram* a prevederilor de la Berlin, adică acordarea de drepturi totale străinilor: civice, economice și comerciale. Cunoscând atmosfera și forța opozițiilor din Parlament, Franța și Anglia se arătaseră mai înțeleghătoare. „Franța nu cere României decât să emancipeze pe cetățenii de religie izraelită care nu se bucură de o protecție străină”. Anglia mergea mai departe și era dispusă să accepte fie și un gest formal: ambasadorul englez în Germania, Russel, îi declară lui Vârnăv Liteanu agentul la Berlin: „Adoptați principiul egalității drepturilor (israeliților), înscrieți-l cu litere mari în Constituția dvs., noi vom închide ochii asupra executării”. (*Arhivele MAE, fond Războiul de independență, vol. 98*). Presiunile